

JORDAN I IZRAEL

– SPOJ RAZLIČITIH VJERA I KULTURA (II. dio)

SILVIJA MARTIŠEK

Dolazak u Izrael, odnosno prelazak jordan-sko-izraelske granice doživljaj je sam po sebi. Naoružajte se strpljenjem i mirnoćom jer će vam trebati. Ali kad jednom uđete u Izrael sve se mijenja. Potpuna suprotnost Jordanu. Iako se još uvijek nalazite u prostoru pustinje, nemate taj osjećaj jer se uz auto-cestu nalaze velike površine palminih nasada koje se navodnjavaju iz okolnih mora i jezera kao što su Galilejsko, Mrtvo, Crveno i Sredozemno, te rijeke Jordan. Ipak, veliki dio Izraela zauzima pustinja Negev, koja se nalazi na njegovom južnom dijelu, gdje površinskih vodenih tokova osim rijeke Jordana, gotovo i nema.

Izrael je parlamentarna i demokratska država te jedina židovska država na svijetu. Površina iznosi 20.770 km² (bez okupiranih područja) i ima oko 8 milijuna stanovnika. Ime potječe od Jakova, kasnije prozvanog Izrael, jednog od patrijarha židovskog naroda od čijih je 12 sinova nastalo 12 izraelskih plemena. Izraelska zastava ima korijene u židovskoj tradiciji. Bijela pozadina simbolizira čistoću. U sredini je Davidova zvijezda koja simbolizira savez Boga i Židova. Gornji trokut zvijezde simbolizira Boga koji se saginje prema narodu, a donji trokut simbolizira Židove koji pružaju ruku Bogu. Plave pruge simboliziraju talit, židovski molitveni šal.

Povijest nastanka države Izrael je vrlo burna. Godine 1947. rezolucijom Ujedinjenih naroda područje Palestine, koje je tada bilo pod britanskom upravom, podijeljeno je na arapsku i židovsku državu, a Jeruzalem je tre-

bao biti pod međunarodnom upravom. Židovi su prihvatili odluku UN-a, dok su je Arapi odbacili. Nesuglasice su počele oko statusa Jeruzalema jer su Židovi u Jeruzalemu bili teritorijalno odvojeni od matične zemlje, a činili su većinu stanovništva grada. Država Izrael proglašena je 1948. godine, a nakon proglašenja samostalnosti Egipat, Sirija, Libanon i Jordan su objavili rat, te poslali vojnu pomoć Palestincima u ratu protiv Izraela. Novoproglašena država nije imala određene granice stoga je međunarodno priznanje dobila tek nakon godine dana. Započeo je prvi arapsko-izraelski rat u kojem su sudjelovali palestinski Arapi uz pomoć arapskih država s jedne, te palestinski Židovi s druge strane. Nakon 15 mjeseci borbi formiraju se današnje granice države Izrael. Pojas Gaze, koji se nalazi uz egipatsko-izraelsku granicu prisvojio je Egipat, a Judeju i Samariju (Zapadnu Obalu) Jordan. Ove se granice nisu mijenjale sve do Šestodnevog rata 1967. Tada Izraelci vrše iznenadni napad na Egipat, Jordan i Siriju, te su nakon šestodневnih borbi okupirali Gazu, Sinajski poluotok, arapski dio Istočnog Jeruzalema, Zapadnu Obalu te Golansku visoravan. Ratovi i sukobi se nastavljaju sve do danas.

Zbog čestih izraelsko-arapskih sukoba, vojska je izuzetno bitna za državu Izrael. Obavezna je za Židove, osim za neke grupe ortodoksnih Židova koji državu Izrael kao takvu niti ne priznaju, i Druze, dok se muslimani i kršćani mogu dobrovoljno javiti. Muškarci služe vojni rok 36 mjeseci, a žene 21 mjesec i to nakon završetka srednje škole.

Službeni jezici u Izraelu su hebrejski i arapski. Najzastupljenije religije su judaizam, islam i kršćanstvo. Židovstvo se nasljeđuje po ženskoj liniji. Ortodokсни Židovi svoj su život posvetili proučavanju Talmuda, velike vjerske zbirke postbiblijskih tumačenja hebrejske Biblije, obrednih pravila, pravnih propisa, priča i

foto: Silvija Martišek

Sl. 1. Ostaci rimskog logora u Masadi

izreka. Velik dio dana provode u molitvi. Zbog velikog broja djece žene su kod kuće i ne rade. Djecu ne šišaju do treće godine. Dva su važna događaja u njihovom životu. Brit Milah obred je obrezivanja muškog novorođenčeta starog 8 dana. Bar Micva je obred punoljetnosti kod dječaka s navršenih 13 godina kada postaju vjerski punoljetni (mogu čitati dijelove Tore u sinagogi). Za djevojčice taj obred je Bat Micva s navršenih 12 godina. Muški nose zulufo, a žene ili briju glavu ili je pokrivaju. Muškarci su obučeni u crno bijelu kombinaciju dugih rukava koju nose tokom cijele godine. Razlikuju se po kaftanu, dugom ogrtaču i šeširu koji nose. Žene obavezno imaju pokriveno cijelo tijelo i duge rukave.

Dio Židova živi u kibucima koji su nastali u 19. stoljeću. To su društvene zemljoradničke komune sa zajedničkim imanjem, koje su geografske i demografske cjeline u kojima se ljudi danas, osim zemljoradnjom bave i drugim ekonomskim djelatnostima. Svi pripadnici kibuca imaju istu plaću. U njima postoje škole, a obrazovanju se pridaje velika pažnja.

Udio obrazovanih u Izraelu je vrlo visok iako se na fakultet, zbog služenja vojnog roka, kreće dosta kasno, s 25-26 godina. Školovanje je obavezno, traje 9 godina, a čini ga 6 godina osnovne i tri godine niže srednje škole. Nakon toga oni koji žele studirati upisuju višu srednju školu koja traje tri godine. Prije upisa na studij polaže se psihometrijski ispit koji

foto: Silvija Martišek

Sl. 2. Mrtvo more

obuhvaća matematiku, engleski i logiku te se dobivaju bodovi potrebni za upis na fakultet. Fakulteti se plaćaju, a stranci mogu doći studirati ako su bar 25 % Židovi. Pažnja koje se posvećuje obrazovanju može se vidjeti u činjenici što je Izrael drugi u svijetu po broju firmi s novim idejama (*start up*).

Kao i u Jordanu, i u Izraelu postoji problem opskrbe stanovništva pitkom vodom jer nema dovoljno izvora. Desalinizacijom se dobiva 80 % vode i sva voda pripada državi. Sustav navodnjavanja poljoprivrednih površina je kap po kap i to od pročišćene otpadne vode, a tlo čini (neglacijalni) les nastao taloženjem pijeska kojeg vjetar donosi iz Sahare.

Naše prvo odredište po dolasku u Izrael je arheološki lokalitet Masada pod zaštitom UNESCO-a (sl. 1). Antička palača i utvrda smještene su na stijeni uz rub Judejske pustinje, s pogledom na Mrtvo more. Ponos je i simbol židovstva zbog masovnog samoubojstva pobunjenika Sikara 73. godine koji se nisu htjeli predati Rimljanima. Izgrađena je na prirodnoj utvrdi – stijeni veličanstvene ljepote s liticama visine oko 400 na istoku, i 90 metara na zapadu, s potpuno ravnim vrhom u obliku romboida dimenzija 550 x 275 m. Zidine dužine 1,3 km i debele oko 3,7 m okruživale su njezine litice. Izgrađena je kao raskošni kraljevski kompleks s palačom u klasičnom rimskom stilu na tri terase (tzv. "viseći vrtovi") za

Sl. 3. Mrtvo more

kralja Heroda I. Velikog (vladao je u razdoblju 37. pr. Kr. - 4. p. Kr.), ali i razrađenim sustavom navodnjavanja kišnicom s kanalima i cisternama, te utvrđenim skladištima, barakama i oružarnicom. Rimski kamp, utvrde i opadna rampa koje okružuju Masadu su najcjelovitija sačuvana rimska opadna djela. Masada je zajedno sa svojom okolicom postala nacionalni park još 1966. godine, a od 1998. godine zaštićena su arheološka iskapanja kako se ne bi oštetio lokalitet. Novi centar za posjetitelje, sa žičarom koja vodi do vrha, otvoren je u njezinom podnožju 2000. godine.

Spuštamo se natrag prema Judejskoj pustinji i krećemo prema Mrtvom moru. To je najniža depresija na Zemlji na -425 metara koja se smjestila u Jordanskom tektonskom jarku. Jezero se napaja vodom iz rijeke Jordan koja se ulijeva u njega. Zbog velikog isparavanja udio soli u jezeru iznosi i do 33 %, a prosječno je 28 %. Površina Mrtvog mora snižava se svake godine za 1 do 2 metra jer voda zbog visoke temperature i male količine padalina isparava. Dodatni razlog smanjenja su i brane izgrađene u svrhu navodnjavanja, ali i zahvaćanje vode iz rijeke Jordan za opskrbu Izraela i Jordana pitkom vodom. Zbog toga je slanost veća od 30 %. Mrtvo more dijeli se na

tri dijela: sjeverni u kojem prevladava blato, srednji koji je presušio i južni dio koji je bogat različitim mineralima soli i magnezija. Između sjevernog i južnog dijela izgrađen je kanal koji omogućuje da voda ipak stalno cirkulira kako jezero ne bi u potpunosti presušilo. Kako bi održali određenu razinu vode u jezeru, Izrael i Jordan planiraju izgraditi i kanal prema Crvenom moru koji bi bio dug oko 300 km. Na obali mora su izgrađeni hoteli u kojima se turisti mogu odmarati, ali i koristiti ljekovitost vode (sl. 2). Zbog velike količine soli obala je bijela, a zbog velike količine minerala voda izgleda kao da je masna (sl. 3, 4). Kupanje u moru moguće je pod određenim uvjetima koji su jasno istaknuti na samom ulazu na plažu. Blato i sol iz jezera iskorištavaju se za kozmetičke proizvode koji su vrlo ljekoviti i hranjivi za kožu.

Uz Mrtvo more veže se i priča o Lotu koji je došao posjetiti gradove Sodomu i Gomoru na obalama mora u kojem je vladalo veliko zlo, a stanovnici bili grešnici. Kako bi spasio gradove od grijeha, Bog ih je htio uništiti i poslao je anđele da spase Lota, njegovu ženu i dvije kćeri. On i njegova obitelj dobili su mogućnost izaći iz Sodome, ali pod uvjetom da se ne okrenu pri bijegu. Njegova žena nije mogla izdržati pa se okrenula i pretvorena je u stup soli, dok su Lot i njegove kćeri uspjele pobjeći. Bez obzira na povijest, Mrtvo more je prirodna znamenitost koju vrijedi posjetiti. Obilaskom Mrtvog mora završava naš prvi dan u Izraelu.

Idući dan posvećen je Svetom gradu, Jeruzalemu. Na početku svog putovanja nisam imala velika očekivanja, ali na kraju dana provedenog u njemu ostala sam potpuno iznenađena. Teško je u nekoliko riječi opisati ovaj grad. Odakle početi? Što reći? Toliko je toga. Grad bi se mogao, po mom mišljenju podijeliti u četiri dijela koja treba svakako posjetiti:

Sl. 4. Mrtvo more

Maslinska gora, brdo Sion (sl. 5), Stari grad, koji je upisan na UNESCO-v popis svjetske baštine 1981. godine, i Kneset. Tim redom ću ih i opisati.

Ali prvo par informacija o Jeruzalemu. Veći dio grada nalazi se u Izraelu dok je istočni dio u Palestini i tu živi uglavnom muslimansko stanovništvo, a u okviru istočnog Jeruzalema nalazi se i Stari grad, koji je podijeljen u četvrti: muslimansku, židovsku, kršćansku i armensku. Nalazi se na nadmorskoj visini između 650 i 840 metara, na području gdje pustinja prelazi u polupustinju. Arheološki nalazi koji upućuju na postojanje naselja na mjestu ovog grada potječu iz 3. tisućljeća prije Krista. Grad je kroz povijest mijenjao mnoge vladare, od

naroda Kanaanaca, Rimljana i Arapa, a zadnji su vladari prije proglašavanja Izraela državom bili Britanci u čije vrijeme se doseljava sve veći broj Židova iz Europe. Kako su se mijenjali vladari, tako se mijenjao i izgled grada. Za arapske i križarske vlasti nastala je današnja mreža ulica Starog grada s tržnicama i trgovinama. Sakralna arhitektura je također ostavila traga, kako ona islamska, tako i kršćanska. U osmanlijsko vrijeme, osobito u prvih pedesetak godina, izgrađene su brojne fontane i gradske palače. Jeruzalem ima posebno važno mjesto u predaji triju monoteističkih religija: judaizma, kršćanstva i islama, što je kroz povijest izazivalo brojne sukobe. Izrael je 1950. proglasio Jeruzalem svojim glavnim gradom, što

Sl. 5. Brdo Sion, Jeruzalem

je ušlo u izraelsko zakonodavstvo 1980., te se u zapadnom Jeruzalemu nalazi sjedište predsjednika, predsjednika vlade, Kneset (izraelski parlament), i gotovo sva ministarstva (jedino je ministarstvo obrane ostalo u Tel Avivu). Rezolucija 478 Vijeća sigurnosti određuje da je izraelska odluka od 1980. ništavna, te poziva sve države da veleposlanstva zadrže u Tel Avivu. Američki predsjednik Donald Trump 6. prosinca 2017. godine priznao je Jeruzalem kao glavni grad Izraela.

Maslinska gora istočno je od jeruzalemskog Starog grada, a naziv je dobila po brojnim nasadima maslina. Poslije Šestodnevno rata 1967. godine Maslinska gora pripala je Izraelu. Često se spominje u Bibliji kao mjesto

različitih događaja. Na Maslinskoj gori nalazi se crkva Padre nostrum, židovsko groblje, Florijanove suze, Ruska pravoslavna crkva. U podnožju gore leži Getsemanski vrt, u kojem je prema Novom zavjetu uhićen Isus prije razapinjanja. Upravo je na cesti koja vodi pored obronaka Maslinske gore Isus samo tjedan prije ujahao na magarici.

Jeruzalemski stari grad je zidinama utvrđeni dio Jeruzalema. U njemu se nalazi nekoliko važnih vjerskih znamenitosti kao što su: Brdo hrama i Zid plača (koji su sveti Židovima), Bazilika Svetog groba (sveta kršćanima), te Kupola na stijeni i džamija al-Aksa (sveta muslimanima). Grad je za vrijeme Križara imao samo četiri vrata na svakoj strani gra-

da. Sulejman Veličanstveni je dao izgraditi današnje zidine i njegovih 11 vrata, nazvanih prema povijesnim osobama ili gradovima prema kojima su vodile ceste koje su izlazile iz Jeruzalema. Od ovih, sedam su danas otvorena (Nova vrata, Damaščanska vrata, Herodova vrata, Lavlja vrata, Vrata Dunga, Vrata Ciona i Vrata Jaffe) dok su četiri zatvorena (Zlatna vrata, Jednostruka vrata, Dvostruka vrata i Vrata Huldah).

Brdo hrama je uzvišenje u jeruzalemskom Starom gradu i sveto je mjesto za judaizam, islam i kršćanstvo. Unatoč svom imenu Brdo hrama jedno je od najnižih točaka, okruženo višim kulama u Starom gradu.

Zid plača u Jeruzalemskom starom gradu je uobičajeni naziv za Zapadni zid koji je pripadao potpornijima popločja na kojem se nalazio židovski hram u Jeruzalemu. Hram je prvobitno izgradio izraelski kralj Salomon, sin velikog kralja Davida, no današnji Zapadni zid potječe iz doba obnove toga hrama u doba Heroda Velikog. Taj je hram srušen 70. godine u doba rimskog osvajanja Jeruzalema, a ostalo je samo popločje sa svim potpornim zidovima. Ipak, kroz povijest su se Židovi počeli okupljati na molitvu uz ovaj Zapadni zid. Kako im je nalagala njihova vjera, oni su barem jednom u životu trebali posjetiti hram te stoga i danas dolaze moliti na Zapadni zid. Pogrešnim tumačenjem načina židovske molitve Europljani su mislili da Židovi dolaze plakati, što je dovelo i do današnjeg uobičajenog naziva za taj zid. Zid je popularan i među turistima koji onamo dolaze zbog vjerovanja da će se svaka želja ispuniti čovjeku ako je ispiše na papirić i taj papirić utakne u Zid (sl. 6).

Bazilika svetoga groba naziv je za kršćansku crkvu u Jeruzalemu u kojoj se štuje Kalvarija i Isusov grob. Kršćani je štuju kao neprikosnovenu svetinju. Nalazi se u Jeru-

Sl. 6. Dio zida plača s papirićima na kojima su ispisane želje

zalemskom starom gradu, na mjestu gdje se nalazila Golgota, brdo Kristove Muke (Pasije). Kroz povijest su u njoj određeno vlasništvo i prava stekli grčki pravoslavci Jeruzalemske patrijaršije, Franjevačka Kustodija Svete zemlje u ime Katoličke crkve, Armenska istočna pravoslavna Crkva, te ostale manje zajednice (Kopti, Etiopljani, Sirijci). Bazilika Svetog groba danas je vođena prema pravilima "statusa quo". Riječ je o nizu mahom nepisanih pravila koja vladaju unutar bazilike Svetoga groba, a određuju vlasništvo i prava pojedinih crkava. Prema tim pravilima, koja se uvode za vrije-

Sl. 7. Omarova džamija, Jeruzalem

me vladavine Osmanskog carstva, vlasnici crkve su zajedno grčki pravoslavci, Jeruzalemska patrijaršija, Franjevačka Kustodija Svete zemlje u ime Katoličke Crkve, te Jeruzalemska patrijaršija Armenske istočne pravoslavne Crkve. Vlasništvo nad čitavom crkvom i dalje je zajedničko - pravoslavno, katoličko i armensko - a za neke je njezine dijelove točno određeno kome pripadaju. Tako je sama kapela s Isusovim grobom zajednička, kao i okrugli prostor oko njega, dok pojedine zajednice imaju vlastite katove galerije. Glavna lađa crkve iz križarskog doba pripada grčkim pravoslavcima, a oltar svete Marije Magdalene s okolnim prostorom, kao i kapela Ukanja Mariji pripadaju katolicima. Kalvarija je

podijeljena na dva gotovo jednaka dijela, katolički i pravoslavni. Od dvije kripe, jedna je armenska, a druga, posvećena Nalasku svetoga križa, katolička.

Kupola na stijeni ili Hram nad stijenom, poznat i kao Omarova džamija ili Zlatna kupola, jedna od najljepših u muslimanskom svijetu; najstarija postojeća muslimanska građevina i uopće islamski spomenik (sl. 7). Nalazi se na Brdu hrama u Starom gradu u Jeruzalemu.

Na žalost, zbog nekontroliranog urbanog razvoja, općeg propadanja i lošeg održavanja uslijed rasta turizma i nedostatka održavanja Stari grad je dospio na popis ugroženih mjesta svjetske baštine.

Izvan zidina vrijedi posjetiti Kneset i muzej Yad Vashem. Kneset je izraelski parlament, smješten u Jeruzalemu. Sastoji se od 120 članova direktno izabranih za četverogodišnji mandat. Yad Vashem izraelski je službeni memorijalni centar posvećen žrtvama Holokausta. Osnovan je 1953. posebnim zakonom koji je donio Kneset. Nalazi se na zapadnoj padini Brda sjećanja.

Spomenik koji je na mene ostavio poseban dojam, a jedan je od glavnih obilježja židovske religije je Menora (sl. 8). Nalazi se u novom dijelu grada, preko puta zgrade izraelskog Parlamenta. To je sedmerokraki ili osmerokraki svijećnjak napravljen od bronce. Osmerokraki svijećnjak (s dodatnim postoljem za šamaš, odnosno pomoćno svjetlo) još uvijek se koristi kao glavni element pri slavljenju osmodnevnog velikog hebrejskog praznika Hanuke, praznika svjetla. Sedmerokraki svijećnjak je bio jedan od glavnih objekata u šatoru za vremena lutanja Židova po pustinji koje je trajalo mnogo godina. Osim menore uz židovstvo se usko veže i Tora, najsvetija od svih svetih knjiga i spisa u židovstvu.

Jeruzalem nudi još puno znamenitosti koje se isplati vidjeti, ako imate dovoljno vremena, ali i novaca jer je grad dosta skup kao i sam život u njemu.

Uz Sveti grad Jeruzalem za kršćane je važan i grad Betlehem. Nalazi se na području Palestinske samouprave i u njemu živi oko 25.000 stanovnika. Nalazi se 10 km južno od Jeruzalema. U svijetu je Betlehem poznat po tome što je, prema Novom zavjetu, rodno mjesto Isusa Krista. Ovdje živi jedna od najstarijih kršćanskih zajednica na svijetu, koja zbog iseljavanja danas ima mali broj pripadnika. Prema vjerovanju ovdje je rođen i kralj David, koji je tu i okrunjen za kralja Izraela. Betlehem je, kao mjesto Isusova rođenja (u što neki znanstvenici sumnjaju), danas jedan

Sl. 8. Menora, Jeruzalem

od najpoznatijih svjetskih hodočasničkih odredišta (sl. 9). Kako kršćani širom svijeta ovom mjestu hodočaste još od 2. stoljeća UNESCO je Baziliku Isusova Rođenja (sl. 10), uključujući i obližnje armenske, franjevačke, grčkokatoličke i grkopravoslavne samostane, crkve, tornjeve, terasaste vrtove i hodočasničke staze, upisao 2012. godine na popis mjesta svjetske baštine. Isti dan je upisana i na popis ugroženih mjesta svjetske baštine zbog kontinuirane opasnosti i čestih sukoba Izraelaca i Palestinaca. Između Betlehema i Jeruzalema podignut je visoki betonski zid koji predstavlja granicu Izraela i Palestine. Granicu čuva vojska i velike su kontrole pri njezinom prelasku. Izraelci (Židovi) ne mogu ući na teritorij Betlehema osim ako imaju posebnu dozvolu. Isto vrijedi i za Palestince u obrnutom smjeru.

Sl. 9. Jaslice u Betlehemu

I tako smo posjetom Betlehemu došli i do kraja putovanja, koje je ostavilo itekako dubok trag. Upoznavanje kulture i religije, nova saznanja koja će još dugo ostati u našem sjećanju.

LITERATURA

- ADAMS, S., GANERI A., KAY, A., 2005: *Geografija svijeta*, Znanje, Zagreb.
 BAXTER, J., 2006: *100 velikih svjetskih čuda*, Mozaik knjiga, Zagreb.
 DAVEY S., 2004: *Nezaboravna mjesta koja biste trebali posjetiti prije smrti*, BBC Books, Stanek, Varaždin.
 ROBINSON, D., KOHN, M., LEE, J., SAVERY RAZ, D., WALKER, J., 2012: *Israel & the Palestinian Territories – Travel Guide*, Lonely Planet.

IZVORI

- GRAOVAC MATASSI, V.: *Izrael ili Palestina?*, <http://www.geografija.hr teme/izrael-ili-palestina/> (18.4.2018.)
 Hrvatska enciklopedija, *Izrael*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28366> (15.3.2018.)
 Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Proleksis enciklopedija online, *Izrael*, <http://proleksis.lzmk.hr/28595/> (15.3.2018.)
 Židovska vjerska zajednica Bet Israel, <http://www.bet-israel.com/> (18.4.2018.)

PRIMLJENO: 7. 5. 2018.

PRIHVACENO: 4. 4. 2019.

SILVIJA MARTIŠEK, prof. geografije, učitelj savjetnik
 Stjepana Radica 30, 40000 Čakovec, Hrvatska, e-mail: silvija.martisek@skole.hr

Sl. 10. Detalj iz Bazilike Isusova rođenja, Betlehem